

ЮВІЛЕЙ МИКОЛИ АРКАСА В МИКОЛАЄВІ

10 січня громадськість Миколаївщини у приміщенні науково-педагогічної бібліотеки вшанувала 160-ліття з дня народження свого земляка Миколи Миколайовича Аркаса (7 січня 1853 – 26 березня 1909) – видатного українського композитора, автора опери «Катерина», «Історії України-Русі», засновника «Просвіти» в Миколаєві, із діяльністю якого пов'язують духовне пробудження на півдні країни

Директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва Тетяна Роскіна, відкриваючи вечір "Микола Аркас в інтер'єрі часу", зауважила, що родина Аркасів – невід'ємна складова історії корабельного міста, водночас – усієї України. Зокрема, перший із миколаївських Аркасів – грек за походженням Андреас, опинився волею долі у флотському містечку невдовзі після його заснування наприкінці XVIII століття. Тут він викладав класичні мови та історію у штурманському училищі, займався археологією, уклав паралельний словник з 12-ти мов, підготував рукопис наскрізного «Російсько-грецько-латинського словника». Найстарший з його 12-ти дітей син Захарій – учасник російсько-турецької війни, служив в ескадрі адмірала, майбутнього військового губернатора Миколаєва і Севастополя Олексія Грейга, а з виходом на пенсію в чині генерал-лейтенанта прославився як меценат. Зокрема, з власної ініціативи побудував та очолив Севастопольську офіцерську бібліотеку, а згодом, вивчивши наявні матеріали, відкрив Херсонський музей старовини. Його молодший брат Микола – флігель-ад'ютант імператора Миколи I, відомий в історії Чорноморського флоту як адмірал, головний командир Чорноморського флоту і портів, а також шанувальник історії, культури, археології. До речі, його іменем у Миколаєві названо один із найбільших скверів. Маючи вигляд Андріївського прапора, колишній плац став не тільки місцем відпочинку городян, але і єдиним в Україні сквером із подібною флотською символікою.

Маючи таку загартовану в морських боях та уславлену великими справами родину, не дивно, що Микола Аркас за традицією розпочав свою кар'єру як морський офіцер: спочатку він служив у Морському відомстві в Миколаєві, був мировим суддею в Херсоні, а з часом, вийшовши

на пенсію, зосередився на розвиткові національної культури, а ще – лісівництва і садівництва, вітрильного спорту (тривалий час був почесним командором одного з найстаріших в Україні миколаївського яхт-клубу, мав одну з найкращих на Чорному морі яхт), а в родинному маєтку в Богданівці розводив коней, на власні кошти відкрив школу із українською мовою навчання.

Відомий поет, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка Дмитро Кремінь підкреслив, що повернення спадщини Миколи Аркаса до українців – не з простих. Він пригадував, як наприкінці 1980-х із понад столітнього забуття виринули його раніше заборожені «три великі справи»: «Історія України-Русі», яку Євген Чикаленко називав «найкориснішою» після «Кобзаря» Т.Г.Шевченка, славнозвісна опера «Катерина», написана під впливом однойменної поеми Т.Шевченка, а також заснування товариства «Просвіта», яке він очолював до своєї передчасної кончини. З часом ім'я Аркаса увічнили в назві обласної премії (1994), імені Першої української гімназії (1998), постановці відродженої через десятиліття фактичної заборони опери «Катерина» Миколаївським театром драми та музичної комедії (2003), за що його після прем'єрного показу на київських сценах удостоїли статусу академічного.

Втім, сучасна Аркасіана, а разом із нею – комплекс культурно-просвітницьких заходів із ушанування його імені та місць, пов'язаних із ним, потребує активізації. Зокрема, потребують

Дмитро Кремінь

реставрації мармурові леви Аркаса, що колись прикрашали унікальний палац родини в центрі Миколаєва, слід активізувати пошуки бібліотеки, унікальної колекції заліза, нагород і монет, а також сліди родини Миколи Аркаса-молодшого у Нью-Йорку. – «Я люблю Моцарта, в оригіналі читаю Гете, але не можу жити без Аркаса. І цей рік повинен стати в Україні роком Миколи Аркаса», – підкреслив український поет.

Екс-начальник обласного управління культури Віталій Лоскутніков зауважив, що Микола Аркас для Миколаївщини – це те ж саме, що Тарас Шевченко для України. На жаль, не всі поділяють таке твердження навіть сьогодні. Він повідомив, що започатковані у

Віталій Лоскутніков

1990-х Аркасівські дні на Миколаївщині урочисто проводилися кожні п'ять років, проте останнє десятиліття миколаївській владі, на жаль, не до цього. Втім, на зорі Незалежності, все було по-іншому. Екс-очільник управління згадував про виникнення в Миколаєві у жовтні 1993 року меморіального знаку на місці зруйнованого в 1930-ті палацу Аркасів, виготовленого відомим українським скульптором Василем Федоруком. На жаль, через певні нюанси тоді ще радянського законодавства т.зв. нецільове витрачання коштів, спрямоване на будівництво знаку, могло стати причиною для відкриття кримінальної справи проти Лоскутнікова. На щастя, її закрили. З того часу біля Аркаса свіжі квіти, а на свята – сила-силенна його шанувальників.

Кандидат мистецтвознавства Ольга Петренко, характеризуючи оперу «Катерина», написану під впливом дружби із композитором П.Ніщинським, довела, що цей зразок оперної Шевченкіани поставлено трупою Марка Кропивницького в Москві у лютому 1899 року, а в Миколаєві – в березні 1900 року в приватному театрі Шеффера (зараз – Миколаївський академічний російський драматичний театр). Незважаючи на це, є свідчення того, що дебютне виконання окремих арій відбулося з ініціативи громади м. Миколаєва значно раніше – в березні 1897 року у приміщенні Зимового зібрання (нині – Будинок офіцерів

флоту). Як і колись, цей унікальний витвір композитора-аматора завжди отримує теплі відгуки.

Голова Миколаївського відділення ВУТ «Просвіта» імені Т.Г.Шевченка Ігор Марцінковський, розповівши про історію її створення, повідомив, що ним знайдено декілька іменних срібних жетонів, які вручали першим членам як за участь у житті громади, так і за роботу в її відділах: літературно-науковому, артистично-музичному, книгарне-книгозбірному, господарському. Жетон має розмір 30×24 мм, причому на аверсі поверх лаврової гілки зображена кобза, а також Шевченкові слова із вірша «І мертвим, і живим, і ненародженим...» «Свого не цурайтесь». До речі, в числі перших «просвітян» значився і Г.М.Блохин – батько вченого Ю.Г.Бойка-Блохина.

Як свідчать документи, Микола Аркас із великим захопленням ставився до свого дітища, тому в надрукованому збірнику «Справозданні Українського Товариства «Просвіта» у Миколаєві» (1909) він звітував наступне: *“чутка за нашу «Просвіту» пішла і на село, і звідтіля з-понад Бугу і Інгулу за скільки верств приїздять селяни подивитись і послухати, що в нас тут робиться, усі вони вертаються додому, про своїх хатах зачаровані і задоволені, і ми повинні бути надто задоволені тим враженням, що ми робимо на них, бо любов і повага рідної мови, рідного краю, поверне людей до поважання рідної сім'ї своєї...”*

Редактор сайту «Історична правда» Вахтанг Кіпіані нагадав, як на початку 1990-х серед студентів визріла ідея присвоїти ім'я Миколи Аркаса Миколаївському пединституту імені В.Г.Белінського, в якому він навчався. Маючи на руках рішення провідних кафедр, заручившись підтримкою мінікульту, а також Президента України Леоніда Кравчука (він зустрічався з ним особисто), цю ідею, на жаль, не підтримав ректор ВНЗ. Втім, завдяки дієвим студентам у Миколаєві все-таки провели перші в Україні Аркасівські читання, чим привернули увагу громадськості до незаслужено забутої постаті.

Вахтанг Кіпіані

Учні гімназії імені Аркаса покладають квіти до пам'ятного барельєфа М. Аркаса

Учасники вечора "Микола Аркас в інтер'єрі часу"

Науковий співробітник Миколаївського краєзнавчого музею «Старофлотські казарми» Тетяна Губська констатувала: громаді неодмінно треба вирішити питання із родинним склепом Аркасів, що поруч із Церквою Всіх Святих на старому цвинтарі. Справа в тім, що в 1936 році співробітники НКВС знищили поховання будівничого Михайла Фалєєва, викинувши його кістки з могили. Один із перших «просвітян», бандурист і краєзнавець, капітан піхотного полку УНР Феодосій Камінський, який тривалий час працював в Ермітажі, знався із Дмитром Яворницьким, Лесею Українкою, а згодом очолював у Миколаєві краєзнавчий музей, перепоховав прах помічника князя Григорія Потьомкіна із Аркасами, аби тільки вберегти цей прах. Він і досі спочиває у склепі видатних греків. Крім того, науковець здивувала своїми відкриттями на ниві Аркасіани. Як з'ясувалося, похований на цвинтарі архімандрит Захарій Петропуло, могила якого є найдавнішою зі знайдених на некрополі – саме той священик, який викупив юного Андреаса Аркаса – сина його друзів – на турецькому невольничому майдані, якому потім допоміг здобути освіту, а згодом запросив до Миколаєва. Що стосується Миколи Аркаса-третього – позашлюбного сина Оксани Аркас, він, закінчивши Український вільний університет, здобувши ступінь доктора філософії, служив у лавах УНР, ОУН, опублікував життєпис «Микола Миколайович Аркас, мій незабутній батько» а також «Повість про наш степ широкодолий», «Історія Північної Чорноморщини з діб правданих й до часів козаччини». переклав укра-

їнською «Гліаду». Нині тривають пошуки його могили у Нью-Йорку. Втім, науковці мусять достеменно вивчити кожен із фактів Аркасіани.

Цікавими були інші виступи, зокрема, кандидата історичних наук Євгена Горбурова («Микола Аркас як меценат»), Льва Траспова («Микола Аркас і яхт-клуб»), Ірини Крикалової («Фонди родини Аркасів в Державному архіві Миколаївської області»), директора Аркасівської гімназії Сергія Бережного («Вшанування пам'яті М. Аркаса в стінах гімназії»). На святі лунала музика у виконанні камерного оркестру «Арс нова», а партію Катерини з опери виконала Ольга Дідусенко – лауреат Міжнародного конкурсу вокалістів імені М.Глінки, удостоєна звання «Золотий голос України». Прем'єру авторської «Оди Миколаю Аркасу» виконав заслужений артист України Олександр Сичов. На завершення свята учасники, серед яких було немало Аркасівських лауреатів, затвердили текст «Звернення» до громадськості із проханням захистити об'єкти культури та архітектури, які мають пряме відношення до родини Аркасів (див. додаток).

У рамках миколаївської Аркасіани також осторонь не залишився Державний архів Миколаївської області. Завдяки ініціативі директора архіву, члена НСКУ Ларисі Левченко було проведено спеціалізовану виставку документальної спадщини, присвячену ювілею видатного земляка.

Миколаївці вірять, що їм вдасться захистити великі справи Миколи Аркаса – «грека із душею українця» (В.Жадько), постать якого, без перебільшення, є однією з найвагоміших в новітній історії України. На всі часи.

Додаток

ЗВЕРНЕННЯ ДО МИКОЛАЇВЦІВ З НАГОДИ 160-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ МИКОЛИ АРКАСА

Відзначаючи ювілей від дня народження М.М.Аркаса – видатного українського культурно-освітнього діяча, композитора, історика, письменника, фольклориста, засновника миколаївської «Просвіти», ми, представники громадськості, що стали організаторами та учасниками ювілейних заходів із ушанування нашого земляка, усвідомлюємо його роль у процесі розвитку українського мистецтва, культури, громадського життя держави.

Попри вагомий внесок М.М.Аркаса, а також родини Аркасів у розбудову Миколаєва, у ХХ столітті це прізвище, на жаль, було викреслено з історії міста і

держави, а пам'ятки культури та архітектури, створені з їх ініціативи, – знищено. В першу чергу, це стосується палацу Аркасів у Миколаєві, родинних маєтків у с. Богданівці, Христофорівці, будинку, де народився М.М.Аркас, а також приватної бібліотеки, заборони на «Історію України-Русі», оперу «Катерина», репресії членів товариства «Просвіта» тощо.

Втім, за роки Незалежності в Миколаєві зроблено немало для відродження імені М.М. Аркаса та його родини, яка увібрала найкращі людські чесноти. Так, зокрема, в 1992 році з ініціативи громадськості міста споруджено меморіальний знак, проведено першу науково-практичну конференцію «Джерела духовності», у 1994-му – започатковано Миколаївську обласну премію імені Миколи Аркаса, у 1997-му – видано першу в історії України книгу «Шануючи пам'ять патріота України. Документи і матеріали про життя та діяльність М.М. Аркаса», у 1998-му – присвоєно Першій українській гімназії його ім'я, в 2003-му на миколаївській сцені відроджено оперу «Катерина». У цих справах лежить важливість глибокого очищення історії та культури, всебічне повернення імені видатного сподвижника, а також його родини до життєпису міста. З приводу цього ми дякуємо всім, хто шанує будівничих нашого краю, працює на імідж краю, робить велику справу з відновлення історичної пам'яті народу.

З огляду на це ми звертаємося до всіх підтримати подальшу всебічну популяризацію імені М.М. Аркаса, життєписів інших видатних українців. З цих причин ми виступаємо за неодмінне та поступове впровадження наступних заходів:

- ◆ захист та охорону існуючих об'єктів культури та архітектури, які мають пряме відношення до родини Аркасів (будинок М.М.Аркаса; леви Аркаса; будинок «Просвіти»);
- ◆ реставрацію існуючого меморіального знаку Миколі Аркасу;
- ◆ спорудження пам'ятника Миколі Аркасу;
- ◆ перейменування (найменування) однієї з вулиць міста іменем Миколи Аркаса;
- ◆ відновлення історичної назви Сиваського скверу – Аркасівського;
- ◆ створення будинку-музею родини Аркасів;
- ◆ надання обласній премії імені Миколи Аркаса статусу Всеукраїнської;
- ◆ перепоховання праху М.Л. Фалєєва окремо від родинного склепу Аркасів із відповідними урочистостями, на які заслуговує перший будівничий м. Миколаєва;
- ◆ карбування ювілейної монети з нагоди 160-ліття Миколи Аркаса;
- ◆ перевидання «Історії України-Русі» М. Аркаса із її подальшою популяризацією;
- ◆ проведення щорічного конкурсу учнівської молоді імені Миколи Аркаса.

Віriamo, що великі справи М.М. Аркаса житимуть в серцях миколаївців вічно!

